

Проблеми при разследването на изнасилвания в България в светлината на юриспруденцията на ЕСПЧ

Мирела Валериева Андреева

асистент по Криминалистика към ЮФ на Софийски университет
“Св. Климент Охридски”

Problems in the investigation of rapes in Bulgaria in light of the jurisprudence of the ECHR

Assist. Prof. Mirela Valerieva Andreeva
Faculty of Law of Sofia University "St.
Kliment Ohridski"

The investigation of rape crimes in Bulgaria frequently falls short of standards established by the European Court of Human Rights. Common issues include inadequate consideration of consent, failure to thoroughly explore credible evidence, procedural delays, and limited international cooperation. These deficiencies not only undermine justice but also lead to secondary victimization and a lack of trust in the judicial system. Effective protection of victims therefore requires urgent alignment of national investigative practices with international human rights obligations and standards. Ensuring prompt, thorough, and sensitive investigations is essential both for safeguarding victims' fundamental rights and for restoring public confidence in the criminal justice system.

**** effective investigation, rape crime, European Court of Human Rights, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, human rights standards, positive obligations, prosecution effectiveness*

Ефективното разследване на престъпленията е от особена важност за правилното функциониране на правораздаването, призвано да установява, с мерилото на справедливостта, обективната истина по наказателни дела. Когато предметът на престъплението е половата неприкосновеност, качествено, своевременно и ефективно разследване, поради особената и уязвима природа на засегнатите обществени отношения, е от още по-голямо значение.¹ Особената важност на адекватното разследване намира отражение и в стандартите за разследване на изнасилвания в светлината на Европейската конвенция за защита правата на човека (ЕКПЧ) и респ. практиката на Европейския съд за защита правата на човека (ЕСПЧ) по прилагането ѝ. Чл.3 от Конвенцията съдържа една от основните ценности на демократичното общество. Разпоредбата въвежда абсолютната забрана на изтезание или нечовешко, или унижително отношение. Неблагоприятното третиране следва да достига до определено минимално ниво на “суровост”, за да бъде приложен чл.3 ЕКПЧ. Оценката за нивото на суровост е по същество относителна и зависи от всички обстоятелства по конкретното производство, в това число от продължителността на действията, които могат да се категоризират като изтезания или нечовешко респ. унижително отношение, техните физически или психически последици, а в някои случаи и от пола, възрастта и здравословното състояние на пострадалият.² Константната практика на ЕСПЧ е категорична, че изнасилването като насилствен сексуален акт е сериозно сексуално посегателство и попада в обхвата на чл.3 от Конвенцията.³ Поради

¹ Пушкарлова, Ив. Същинските полови престъпления в практиката на ВС и ВКС, ISBN: 978-954-28-2121-2. Сиела, 2016, стр. 14

² Николае Виргилиу Тънасе срещу Румъния [Голямо отделение], № 41720/13, § 116, 25 юни 2019 г.

³ виж Айдин срещу Турция, 25 септември 1997 г., § 83, Доклади от съдебни решения и решения 1997-VI, и Маслова и Налбандов срещу Русия, жалба № 839/02, § 85, 24 януари 2008 г., което се отнася до изнасилване на задържани от държавни служители, и М.С. срещу България, № 39272/98, §§ 149 и 151, ЕСПЧ 2003-XII; П.М. срещу България, № 49669/07, § 63, 24 януари 2012 г.; Д.Дж. срещу Хърватия, № 42418/10, § 83, 24 юли 2012 г.; М.Н. срещу България, № 3832/06, § 34, 27 ноември 2012

обстоятелството, че изнасилването се свързва с накърняване на съществени ценности и основни аспекти на “личния живот” в своята практика ЕСПЧ често разглежда тези случаи, освен като нарушения на забраната по чл. 3, също така и като накърняващи правото на зачитане на личния и семеен живот по чл.8 от Конвенцията.⁴⁵ На тази основа позитивните задължения на държавите при разследването на изнасилване, произтичащи от чл.3 и чл.8 от Конвенцията. се заключават в: 1) задължение за въвеждане на законодателна и регулаторна рамка за защита; 2) при наличие на определени обстоятелства предприемане на оперативни мерки за защита на конкретни лица; 3) задължение за провеждане на ефективно разследване.

1) Задължение за въвеждане на законодателна и регулаторна рамка за защита

Позитивното задължение по чл.3 от Конвенцията изисква създаването на законодателна и регулаторна рамка за адекватна защита на лицата от накърнявания на техния физически и психологически интегритет особено в случаите на посегателства против половата неприкосновеност, чрез въвеждането на наказателноправни разпоредби и ефективното тяхно прилагане.⁶ При деяния като изнасилване и сексуално малтретиране на деца ЕСПЧ последователно в своята практика потвърждава задължението на държавите членки да гарантират, че са налице ефективни наказателноправни

г.; В. срещу Словения, № 24125/06, § 63, 23 януари 2014 г.; М.А. срещу Словения, № 3400/07, § 46, 15 януари 2015 г.; Н.Д. срещу Словения, № 16605/09, § 56, 15 януари 2015 г.; С.З. срещу България, № 29263/12, § 41, 3 март 2015 г.; И.П. срещу Република Молдова, № 33708/12, § 32, 28 април 2015 г.; Й. срещу Словения, № 41107/10, § 95, ЕСПЧ 2015 (извадки); С.М. срещу Русия, № 75863/11, § 67, 22 октомври 2015 г.; И.К. срещу Румъния, № 36934/08, § 52, 24 май 2016 г.; и Б.В. срещу Белгия, № 61030/08, § 55, 2 май 2017 г., които се отнасят до изнасилване или сериозно сексуално посегателство от частни лица.

⁴ Следва да се имат предвид обаче, че не по всички дела ЕСПЧ установява едновременно нарушение на чл. 3 и 8. В някои случаи след като установи нарушение на чл. 3 съдът приема, че няма нужда да изследва дали е допуснато нарушение и на чл. 8 от Конвенцията

⁵ виж М.С. срещу България, §§ 150 и 152-53; Д.Дж. срещу Хърватия, § 84; и М.Н. срещу България, § 34, всички цитирани по-горе

⁶ вж. С.З. срещу България, цитирано по-горе, § 43, и А и Б срещу Хърватия, цитирано по-горе, §110

разпоредби.⁷ Това задължение се подчертава и от разпоредбите на други международни инструменти като Конвенцията от Лансароте и по-специално текстовете на чл.18 и чл.24 от същата⁸. От тази гледна точка безусловен е изводът, че ЕКПЧ не съществува във вакуум и следва да се прилага в съответствие с принципите и нормите на международното право като цяло и по-специално с тези от тях, свързани с международната защита на правата на човека.⁹ Императивното задължение за ефективна защита придобива особено значение, когато същата се свързва с такава над здравето и благополучието на децата, в случаи на сексуално посегателство над тях, особено за жертвите, които са в уязвимо положение и спрямо които насилникът е в състояние да упражнява власт. В тези хипотези съществуването на механизми за откриване и съобщаване е от особено значение за ефективното прилагане на наказателния закон.¹⁰

2) Задължение за предприемане на оперативни мерки за защита на конкретни лица

При определени обстоятелства чл.3 от Конвенцията изисква от държавите членки да предприемат оперативни мерки за защита на пострадали или потенциални жертви на малтретиране.¹¹ Необходимите мерки трябва да бъдат основа за осигуряване на ефективна защита с особена значимост за деца, жертви на сексуални престъпления и други уязвими лица, като включват

⁷ вж. Съдерман срещу Швеция [Голямо отделение], № 5786/08, § 82, ЕСПЧ 2013 г. и М.С. срещу България, цитирано по-горе, § 150

⁸ Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие

⁹ вж. Щрелец, Кеслер и Кренц срещу Германия [Голямо отделение], № 34044/96 и 2 други, § 90, ЕСПЧ 2001-II и Ал Адсани срещу Обединеното кралство [Голямо отделение], № 35763/97, § 55, ЕСПЧ 2001-XI

¹⁰ вж. в контекста на началното образование, О'Кийф срещу Ирландия [Голямо отделение], № 35810/09, § 145, и в контекста на заведенията за деца с увреждания и съгласно член 2 от Конвенцията, Ненчева и други срещу България, № 48609/06, §§ 106-116 и 119-120, 18 юни 2013 г

¹¹ вж., *mutatis mutandis*, Осман срещу Обединеното кралство, 28 октомври 1998 г., § 115, Доклади 1998-VIII

разумни стъпки за предотвратяване на действията по посегателство, за които властите са знаели или би трябвало да са знаели. Ergo за възникването на това задължение към държавите членки, следва да се установи, че органите по разследването са знаели или е трябвало да знаят към момента на съществуването на реален и непосредствен риск от посегателства над лице и не са предприели мерки, в рамките на своите правомощия, които преценени разумно, може да се очаква да избегнат този риск.¹²

3) Задължение за провеждане на ефективно разследване

Когато едно лице твърди, че е жертва на посегателства, извършени спрямо него, които са противоречащи на чл.3 от Конвенцията, държавата носи задължение за провеждане на ефективно разследване за установяване на всички релевантни факти и обстоятелства, идентифициране на потенциалните извършители на противоправното действие и налагането на справедливо наказание. Задължението за ефективно разследване трайно в практиката на ЕСПЧ се разглежда като процесуално задължение на държавите членки, развило се като „отделно и автономно задължение на държавата“.¹³¹⁴ Характеристиките, на които разследването трябва да отговаря, за да бъде прието за ефективно - включително незабавност, точност, разумна бързина, всеостранност, задълбоченост, обективност и достатъчно участие на пострадалия - са изложени в редица дела на ЕСПЧ.¹⁵ За да бъдат изпълнени тези изисквания е необходимо предприемането на разумни мерки за събиране

¹² вж. Джорджевич срещу Хърватия, № 41526/10, § 139, ЕСПЧ 2012 г., и Бутуруга срещу Румъния, № 56867/15, § 61, 11 февруари 2020 г.

¹³ Кръстева, Здравка, Разследването на престъпления съгласно Европейската конвенция за правата на човека, ISBN: 978-954-730-945-6, Сиби, София, 2015г., стр.22

¹⁴ Монаку и други срещу Румъния (2014 г.) [Голямо отделение], № 10865/09, 45886/07 и 32431/08, § 202

¹⁵ виж М.Н. срещу България, § 39; П.М. срещу България, § 64; В. срещу Словения, § 64; С.З. срещу България, §§ 45-47; Г.Ю. срещу Турция, §§ 62-64; и Б.В. срещу Белгия, §§ 57-60, всички цитирани по-горе.

на целия относим доказателствен материал във връзка с конкретното разследвано престъпление, както и полагането на сериозни усилия в насока да се установи по категоричен начин какво се е случило без да се прибегва до прибързани или необосновани заключения с цел приключване на разследването. Всеки пропуск в разследването, който намалява възможността да бъдат установени фактите или да бъдат идентифицирани виновните лица, създава реални предпоставки за нарушаване на ефективността на разследването.¹⁶ Задължението за провеждане на ефективно разследване обаче, е задължение не за постигане на резултат, а за усилие.¹⁷ От тази гледна точка при липса на съществени пропуски и нарушения крайната невъзможност за установяване на извършителя на посегателството няма да компрометира цялото разследване като неефективно. Ефективността на разследването се разглежда като процесуален аспект на съответното основно право, закрепено в Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи като в константата си практика ЕСПЧ установява, че държавата е отговорна за нарушението на правата на жалбоподателя дори само поради неефективния начин, по който е било разследвано посегателството срещу личността му.¹⁸ В това число стандартът за ефективно разследване се разглежда и като едно от правата на жертвите на престъпления, част от международноправната защита на тези лица.¹⁹ В своята практика ЕСПЧ не оценява конкретни и изолирани грешки и/или пропуски в разследването, поради обстоятелството, че той не може да замести органите по разследването при оценката на фактите и обстоятелствата по делото, в това число и при изграждането на отделните

¹⁶ вж. Бати и други срещу Турция, № 33097/96 и 57834/00, § 134, ЕСПЧ 2004-IV (извадки)

¹⁷ виж, по-специално във връзка с разследвания за изнасилване или сексуално насилие, П.М. срещу България, § 64, и В. срещу Словения, § 64

¹⁸ Кръстева, Здравка, Разследването на престъпления съгласно Европейската конвенция за правата на човека, ISBN: 978-954-730-945-6, Сиби, София, 2015г., стр.24

¹⁹ Пак там

версии по разследването, както и не може да вземе решение по отношение наказателната отговорност на извършителите на престъпните деяния^{20 21}. Вместо това Съдът проверява дали предполагаемите пропуски в разследването са имали такива значителни недостатъци, че да представляват нарушение на позитивните задължения на държавата за ефективно разследване. В своята практика ЕСПЧ утвърждава, че за да бъде ефективно едно разследване, заключенията по същото следва да се основават на всестранен, обективен и безпристрастен анализ на целия релевантен доказателствен материал.²² Пропускът, например, да се изследва обоснована версия може значително да намали възможността същото да установи обстоятелствата по конкретното производство и с това да се компрометира ефективността на цялостното разследване.²³ Изискването за задълбоченост на разследването, като обща предпоставка за неговата ефективност, според стандартите на ЕСПЧ следва да се преценява в светлината на практическите особености на следствената работа.²⁴ Изискването за бързина също е част от общото задължение за провеждане на ефективно разследване. Независимо от крайният изход на производството, защитният механизъм, предвиден в националната наказателноправна, регулаторна рамка, трябва да действа на практика така, че разглеждането по същество на конкретните дела, да приключва в разумен срок.²⁵ Стандартите на ЕСПЧ се насочват и към фигурата на жертвата на

²⁰ вж. Б.В. срещу Белгия, № 61030/08, § 61, и М. и К. срещу Румъния, № 29032/04, § 113, 27 септември 2011 г.

²¹ М. и К. срещу Румъния, № 29032/04, § 112.

²² вж. А и В срещу Хърватия, цитирано по-горе, § 108

²³ вж. М.Н. срещу България, № 3832/06, § 48, 27 ноември 2012 г., и У. срещу България, цитирано по-горе, § 82

²⁴ вж. Великова срещу България, № 41488/98, § 80, ЕСПЧ 2000-VI; Джулиани и Гаджо срещу Италия [Голямо отделение], № 23458/02, § 302, ЕСПЧ 2011 (извадки); и Николае Виргилиу Тънасе срещу Румъния [Голямо отделение], № 41720/13, § 162, 25 юни 2019 г.

²⁵ вж. В. срещу Словения, № 24125/06, § 64, 23 януари 2014 г.; С.З. срещу България, цитирано по-горе, § 47; и В.К. срещу Италия, № 54227/14, § 95, 1 февруари 2018 г.

сексуални посегателства и нейната роля в процеса като изискване за ефективност на същия. Пострадалият трябва да може да участва ефективно в разследването и същото да бъде достъпно за него, до степен, необходима за осъществяването на адекватна защита на неговите законни интереси.²⁶ Изискването за ефективност на наказателното разследване може при някои обстоятелства да включва задължение за сътрудничество с други държави членки, например в хипотези, когато основни доказателства се намират на територията на друга държава членка или заподозрените са направили опит да избягат там. В тази хипотези следва да се предприемат всички разумни способности за добросъвестно сътрудничество, основано на приложимите международни инструменти за взаимна правна помощ и сътрудничество по наказателноправни въпроси.²⁷ Стандартите, установени от ЕСПЧ, произтичащи от изискванията на чл.3 от Конвенцията, в хипотези на деца, жертви на сексуални посегателства, налага, с цел ефективност на разследването, прилагането на принципа за зачитането на най-добрият интерес на детето в това число и вземането в предвид на обстоятелства, свързани с уязвимостта на същото и съответните му нужди.²⁸ Тези изисквания са посочени и в други международни документи като Конвенцията за правата на детето, Конвенцията от Лансароте, за които в редица дела ЕСПЧ посочва, че в хипотези на сексуално насилие над деца, задължението за ефективно разследване следва да се тълкува и в светлината на тези международни инструменти.

²⁶ Джулиани и Гаджо срещу Италия [Голямо отделение], № 23458/02, § 303, ЕСПЧ 2011 (извадки)

²⁷ Гюзелюртлу и други срещу Кипър и Турция [Голямо отделение], № 36925/07, § 233, 29 януари 2019 г.

²⁸ вж. А и Б срещу Хърватия, цитирано по-горе, § 111, и М.М.Б. срещу Словакия, № 6318/17, § 61, 26 ноември 2019 г.; виж също М.Г.С. срещу Румъния, цитирано по-горе, §§ 70 и 73.

На основа на изведените стандарти от практиката на ЕСПЧ ще бъдат разгледани основните проблеми във връзка с липсата на достатъчна ефективност при разследването на изнасилвания в България. Разследването на престъплението изнасилване в България не веднъж е било обект на основателни критики от страна на ЕСПЧ. Ключови за посочването на съществените проблеми за липсата на достатъчно ефективно разследване са решенията по делата от групата: Z. срещу България²⁹, Y срещу България³⁰, Ю.П. срещу БЪЛГАРИЯ³¹, Делото С.З. срещу България³², X. и др. срещу България³³ и др. На основа на съвкупният анализ на практиката на съда могат да бъдат изведени няколко основни групи проблеми:

1. Недостатъчно задълбочена проверка на липсата на съгласие като съществен елемент от фактическия състав на престъплението изнасилване

Националните законодателства в Европа показват разнообразие в подбора на средствата за осигуряване на адекватна защита срещу изнасилване. При избора на законодателен подход в особена степен трябва да се отчитат културните възприятия, местните условия и традиционните подходи в отделните държави. Въпреки това обаче Конвенцията представлява основополагащ наднационален акт за защита правата на човека, и при тълкуването на нейните разпоредби ЕСПЧ се стреми да уеднакви и сближи стандартите за разследване в отделните държави членки.³⁴ Категорично в миналото съдебните практики на редица държави членки са изисквали

²⁹ Z срещу България № 39257/17, 28.05.2020г.

³⁰ Y срещу България № 41990/18, 20.02.2020г.

³¹ Ю.П. срещу България № 23614/20, 17.05.2022г.

³² С.З. срещу България № 29263/12, 03.05.2015г.

³³ X. и други срещу България № 22457/16, 02.02.2021г.

³⁴ ж. Кристин Гудуин срещу Обединеното кралство [Голямо отделение], № 28957/95, § 74, ЕСПЧ 2002-VI

доказателства за прилагането на физическа сила и физическа съпротива в случаи на изнасилване. През последните десетилетия в Европа и някои други части на света обаче се очертава ясна и стабилна тенденция към изоставяне на твърде ограничаващите дефиниции и тясното тълкуване на закона в тази област.³⁵³⁶ Съвременните стандарти и тенденции, произтичащи от позитивните задължения на държавите по силата на Конвенцията, изискват провеждането на ефективно разследване на всеки сексуален акт, реализиран без съгласието на жертвата включително при липса на физическа съпротива от страна на същата.³⁷ Промененото разбиране за начина, по който се преживява изнасилването, е показателно за това, че често жертвите на сексуално насилие, особено когато същите са малолетни или непълнолетни, не оказват физическа съпротива поради наличието на различни психологически фактори или страх от евентуални последващи действия от страна на извършителя.³⁸ Това са обстоятелства, които следва да бъдат съобразени от органите по разследването при правилната преценка на всички релевантни обстоятелства. Така в осъдителното решение по делото **Z. срещу България** ЕСПЧ констатира, че прокуратурата не е извършила „подходящо разглеждане на доказателствата, които сочат липса на съгласие“³⁹, а именно възрастта на пострадалата, специфичните обстоятелства, при които е бил извършен половият акт, липсата на предишни отношения с извършителя, поведението на пострадалата по време на половия акт и след инцидента. В обвинителния акт прокурорът посочва, че непосредствено преди сексуалния акт жертвата “се отдръпва”,

³⁵ М.Ч срещу България, параграфи 88 – 108 и 126 – 147, цитирано по-горе

³⁶ Пушкарлова, Ив. Същинските полови престъпления в практиката на ВС и ВКС, ISBN: 978-954-28-2121-2. Сиела, 2016, стр. 12

³⁷ вж. И.К. срещу Румъния, № 36934/08, § 52, 24 май 2016 г.

³⁸ Пушкарлова, Ив. Същинските полови престъпления в практиката на ВС и ВКС, ISBN: 978-954-28-2121-2. Сиела, 2016, стр. 221-225

³⁹ Z. срещу България, § 68, цитирано по-горе

“преструва се, че спи”, “избутва ръцете на извършителя” и “стиска краката си”⁴⁰. Тези действия на жертвата не са били оценени при формулирането на предявените обвинения. Нещо повече, прокурорът не е отчетел психическото състояние на жертвата по време на нападението съгласно резултатите от назначената съдебно-психологическа експертиза.⁴¹ В експертното заключение се посочва, че жертвата е преживяла интензивен страх и уплах, които са били в състояние временно да блокират реакциите ѝ и че същата е избрала да замълчи, тъй като чувствата ѝ на страх и срам са доминирали към момента на извършване на престъплението. В тази връзка, ЕСПЧ в своята практика постановява, че макар понякога да са налице трудности да се докаже на практика липсата на съгласие при отсъствието на преки доказателства за изнасилване, като следи от насилие или свидетели очевидци, органите по разследването са длъжни да оценяват всички факти и да вземат решение въз основа на прегледа на всички съпътстващи обстоятелства. В същия смисъл е и решението по **делото М.Ч срещу България**⁴², по което Съдът установява, че разследващите не са изключили възможността жертвата да не е била съгласна, но са възприели позицията, че след като няма доказателство за съпротива, не може да се заключи, че извършителите са разбрали, че липсва съгласие.⁴³ Органите по разследването са пренебрегнали възможността да докажат *mens rea* от страна на извършителите, като разгледат всички обстоятелства по случая, например доказателствата, че те умишлено са подвели жертвата, за да я отведат в безлюден район, което създава благоприятни условия да окажат принуда, а също така и като преценят

⁴⁰ Z. срещу България, § 64, цитирано по-горе

⁴¹ Z. срещу България, § 65, цитирано по-горе

⁴² М.Ч срещу България № 39272/98, 04.12.2003

⁴³ М.Ч срещу България, параграфи 180, 64-65, цитирано по-горе

достоверността на версиите на тримата извършители и посочените от тях свидетели.⁴⁴

Констатираните пропуски показват, че неспособността на органите да разследват подробно обстоятелствата по отделните случаи е резултат от предаването на тежест единствено на “преките” доказателства за изнасилване. От своя страна обаче основно задължение на държавите членки, произтичащо от контекста на чл.3 от Конвенцията изисква полагането на последователни усилия за установяване на всички релевантни обстоятелства и преценка за съгласието на пострадалата въз основа на тях. Това ще способства за правилното и ефективно разследване на изнасилванията.

2. Липсата на задълбочена проверка на обоснована от наличните факти версия

В своята константна практика по отношение ефективността на разследванията ЕСПЧ отбелязва, че вмешателство в версията на разследване, водена от съответните национални органи, е неуместно и недопустимо, освен ако същите не са взели предвид при изграждането на версиите съществени факти и обстоятелства или действията, които са предприели са били произволни.⁴⁵ Но съдът е категоричен в своята практика и в това, че липсата на проверка на обоснована от наличните факти версия може съществено да подкопае ефективността на разследването.⁴⁶ Така по делото **У. срещу България**⁴⁷ съдът единодушно постановява, че не са положени достатъчно усилия, за да бъдат

⁴⁴ М.Ч срещу България, параграф 180, цитирано по-горе

⁴⁵ виж, във връзка с разследване за изнасилване, С.З. срещу България, цитирано по-горе, § 50, и в друг контекст, Георги Георгиев срещу България (решение за допустимост), № 34137/03, 11 януари 2011 г.; Димитрова и други срещу България, № 44862/04, § 76, 27 януари 2011 г.; и Петрович срещу Сърбия, № 40485/08, § 94, 15 юли 2014 г.

⁴⁶ виж, във връзка с разследване за изнасилване, М.Н. срещу България, цитирано по-горе, § 48, и в друг контекст, Колеви срещу България, № 1108/02, § 201, 5 ноември 2009 г.; Джулиани и Гаджо, цитирано по-горе, § 302; и Армани да Силва срещу Обединеното кралство [Голямо отделение], № 5878/08, § 234, 30 март 2016 г.

⁴⁷ Ю.П срещу България № 23614/20, 17.05.2022г.

отстранени съществените несъответствия между твърденията на единия от заподозрените и получените резултати от ДНК експертизата. Според Съда този пропуск не е изолирана грешка, а съществен недостатък, който подкопава адекватността на цялото разследване. Допълнителна критика на съда и насока за корекция от страна на националната практика по разследването на изнасилвания е, че задължението за ефективно разследване не се ограничава до отговор на твърдения и конкретни искания на жертвата както и че провеждането на необходимите следствени действия не зависи от инициативата на пострадалата, а от тази на разследващите органи. Това е особено вярно в случаите като този, в които органите следва да са наясно с конкретната психологическа уязвимост на жертвата. Ефективното разследване на изнасилванията изисква отчитане на психическото положение, в което се намира жертвата на подобно престъпление и начинът, по който то се отразява на нейното емоционално състояние. Ето защо, изграждането на отделните обоснавани следствени версии е задължение на разследващите органи, които са длъжни при дела от подобен тип да отчитат и уязвимото положение, в което се намира жертвата. Липсата на достатъчно задълбочена проверка на фактите и обстоятелствата, с което се подкопава ефективността на разследването, може да се проследи и по **делото М.Н срещу България**⁴⁸. В този случай въпреки показанията на пострадалата за наличие на четвърто лице, участвало в изнасилването, и въпреки обстоятелството, че данни за такова лице е можело да се изведат и от обясненията на обвиняемите, органите по разследването не са предприели никакви действия за издирването на му.⁴⁹ В съдебната фаза на процеса съдът в своето решение, потвърдено на две инстанции, констатира, че насилственият акт наистина е бил дело на четирима, въпреки че в

⁴⁸ М.Н. срещу България, № 3832/06, 27.11.2012г.

⁴⁹ М.Н. срещу България, пар. 48, цитирано по-горе

обвинителния акт не се споменава четвърто лице и че това е пропуск на досъдебното производство. Разследването е непълноценно в хипотезите, в които органите по разследването са пропуснали да извършат определени следствени действия, когато са разполагали с доказателства, насочващи към търсене на наказателна отговорност от определено лице. Липсата на задълбочена проверка на обоснована от наличните факти версия компрометира сериозно възможностите на наказателното производство да установи обстоятелствата по делото и да разкрие виновните лица.

ЕСПЧ счита за парадоксално и че по делото **Ю.П срещу България** ⁵⁰ в постановлението на районният прокурор без да са събрани нови доказателства, се констатира, че са налице основания да бъде спряно производството поради неразкриване на извършителя. В досъдебното производство по делото са били събрани доказателства за съвкупление с лице под 14-годишна възраст (престъпление по чл. 151 НК), включително изявленията на един от заподозрените, че е имал ненасилствени сексуални отношения с пострадалата и медицинския преглед на момичето, които са показали наличие на предходни сексуални контакти. В случая е имало образувано наказателно производство, но то неоснователно е било спряно поради неустановяване на извършителите. Няма започнато наказателно преследване, липсва проверена версия за авторството на престъпление по чл. 151 от конкретното лице, признало по-рано, че е имало сексуални отношения с ненавършилото 14-годишно момиче. На тази основа може да се заключи, че постановлението на районния прокурор не е основано на пълен и обективен анализ на доказателствата и пренебрегва очевидна версия на разследване, като по този начин компрометира ефективността на производството. Следователно разследването се оказва

⁵⁰ Ю.П срещу България № 23614/20, 17.05.2022г.

неспособно да доведе до установяване на фактите и разкриване на виновните лица.

3. Прекомерни забавяния на разследването

Изискването за бързина и разумна експедитивност също са част от общите изисквания, които се поставят пред ефективното разследване на престъплението изнасилване. Навременното образуване на едно разследване и своевременното негово провеждане са от съществено значение по тази категория наказателни дела. Независимо от изхода на производството, механизмите за защита, трябва да функционират на практика така, че да позволяват приключване в разумни срокове на делата.⁵¹ Заради спецификите на производствата по дела за изнасилване, характерът на извършеното деяние и уязвимостта на жертвите, решаването на наказателните производство в тези случаи в разумен срок, без прекомерни забавяния, е от съществено значение. Проблеми при ефективността на разследването в този аспект може да се открият по делото **С.З срещу България**⁵². Това наказателно дело е продължило 14 години, включително досъдебното производство и производствата пред две съдебни инстанции – период, който изглежда прекомерен с оглед задължението на органите по разследването да действат с особено усърдие и бързина в подобни случаи. ЕСПЧ е категоричен, че такава продължителност не може да бъде обяснена със сложността на делото⁵³. Неколкократно делото е било връщано за допълнително разследване, тъй като не са били предприети необходимите процесуално-следствени действия или пък са били допуснати съществени процесуални нарушения. Делото С.З. срещу България е забележително и с това, че в решението ЕСПЧ посочи

⁵¹ В. срещу Словения, цитирано по-горе, § 64; Ебджин срещу Турция, № 19506/05, § 40, 1 февруари 2011 г.

⁵² С.З срещу България № 29263/12, 03.05.2015г.

⁵³ С.З срещу България, пар. 48, цитирано по-горе

„системен проблем, свързан е ефективността на разследванията в България“⁵⁴ Същото налага реално сътрудничество с Комитета на министрите, който наблюдава изпълнението на осъдителните решения, за определяне на различните причини за системния проблем, свързан с неефективността на разследването с цел реална борба срещу безнаказаността и опазването на върховенството на закона и доверието на обществото и на жертвите в съдебната система.

Изтичането на давността на наказателното преследване поради бездействието на компетентните органи също е част от заключенията на европейския съд в неговата практика за неспазването на позитивните задължения на държавите членки. По делото **М.Н срещу България** двамата предполагаеми извършители са били привлечени като обвиняеми още в началото на разследването през 1994г., но производството спрямо тях е прекратено през 2006 г. поради изтекла давност. В решението ЕСПЧ аргументирано излага, че следствените органи са показали необяснима пасивност, докато е текъл десетгодишният давностен срок.⁵⁵ Тази пасивност е довела до изтичане на давността по наказателното производство срещу двамата предполагаеми извършители, а органите по разследването не са изпълнили задължението да осигурят ефективна защита срещу насилствени актове.

4. Неефективност на разследването поради пропуск да бъдат извършени разумни и достъпни действия по разследването, вкл. чрез използване на инструментите за международно сътрудничество по наказателни дела

⁵⁴ С.3 срещу България, пар.58, цитирано по-горе

⁵⁵ М.Н. срещу България, цитирано по-горе, §§ 46 и 49

Въпреки че ЕСПЧ не следи за спазването на международните договори различни от Конвенцията, обикновено в своята практика той проверява дали държавата-ответник е използвала възможностите, налични по силата на другите международни инструменти. При трансграничните дела, процесуалното задължение за разследване следва да включва и задължение за търсене на сътрудничество на други държави за целите на разследването и наказателното преследване. Възможността за прибегване до международно сътрудничество за целите на разследването на сексуално насилие над деца е изрично предвидено в чл.38 от Конвенцията от Лансароте. Точно в тази връзка ЕСПЧ отбелязва пропуски, допуснат при разследването по **делото Х. и др. срещу България**⁵⁶. По делото не е използвана възможността пребиваващите в Италия пострадали деца да бъдат разпитани от италианските власти чрез механизмите за съдебно сътрудничество, съществуващи в Европейския съюз. Член 35 от Конвенция от Лансароте, от своя страна, предвижда всички разпити на дете да се провеждат, доколкото е възможно, от едно и също лице, както и че, когато това е възможно, като доказателствено средство трябва да се използват аудиовизуалните записи. В конкретния случай българските органи по разследването са могли да въведат мерки за подпомагане и подкрепа на лицата в двойното им качество на пострадали и свидетели, като пътуват до Италия, за да проведат разпитите или да поискат от италианските власти да извършат такива. Тези възможности категорично могат да бъдат оценени като разумни действия по разследването, с които всестранно да се изследват всички факти и обстоятелства. Така разследващите органи, които не са се възползвали от наличните механизми за разследване и международно сътрудничество, не

⁵⁶ Х. и други срещу България № 22457/16, 02.02.2021г.

са предприели всички разумни мерки, за да изяснят фактите и не са извършили пълен и внимателен анализ на доказателствата, с които са разполагали.

За да бъде ефективно едно разследване в светлината на стандартите на ЕСПЧ, то трябва да бъде водено задълбочено и обективно.⁵⁷ Органите на наказателното производство трябва да предприемат разумните мерки, с които разполагат, за да съберат доказателствата, относими към предмета на доказване. Такова изискване поставя към тях и националното законодателство (чл. 14, ал. 1 НПК). Вярно е, че задължението за водене на ефективно разследване е по отношение на използваните средства, а не задължение за постигнат резултат. Това изискване, следователно, не налага по всяко наказателно дело да се стигне до постановяване на присъда, но усилията, положени от органите на наказателното производство трябва да са такива, че да не оставят съмнение, че са допуснати пропуски, които да водят до ненаказани посегателствата над физическата и половата неприкосновеност на лицата.

⁵⁷ Кръстева, Здравка, Разследването на престъпления съгласно Европейската конвенция за правата на човека, ISBN: 978-954-730-945-6, Сиби, София, 2015г., стр. 26